

Kemény Gábor, A nyelvtől a stílusig Válogatott tanulmányok, cikkek

Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010. 460 lap

A Tinta Könyvkiadó több szempontból is hasznos és időszerű feladatra vállalkozott KEMÉNY GÁBOR, a Miskolci Egyetem professzora, az MTA Nyelvtudományi Intézete tudományos tanácsadója válogatott tanulmányainak kiadásával. A 460 oldalas könyv 31 tanulmánya (plusz a szerző önriróniával fűszerezett, élvezetesen megírt önvallomása és Javorniczky István vele készült interjúja) több mint negyven év (1967–2009) válogatott termését tartalmazza. A kötet a szerző tudományos egyénisége hármasságának – nyelvész, stilisztika, irodalomtörténész – megfelelően három nagyobb részre tagolódik.

Az első rész (Anyanyelvünk múltjából, jelenéről, jövőjéről, 17–176) nyelvészeti és nyelvművelő tanulmányokat foglal magában. A nyelvművelő írások mindenekelőtt azt példázzák, hogy hiteles nyelvművelő csak felkészült nyelvész lehet. A szerző egyaránt képes elkerülni a vaskalapos konzervativizmus Szkülláját és a „mindent lehet” anarchiába hajló túlzott liberalizmusának Kharübdiszét: tudományosan megalapozott, korszerű felfogása van a nyelv működéséről és mozgásáról. Régóta folytatott finom megfigyelések alapján mutat rá tendenciaszerű nyelvi változásokra, miközben óvakodik a „stigmatizáló” nyilatkozatoktól, és nem akarja „Xerxész módjára megkorbácsoltatni a tengert” (37). Jól látja a kiürült nyelvi sablonok, közhelyek keletkezésének útját: „Mi válik közhellyé? Könnyű a válasz: ami jó. De csak egyszer!” (52) Vagyis: az egyszeri jó ötlet az ismétlődések során könnyen divattá válik, a divat pedig közhelyet eredményez. A nyelvművelő KEMÉNY GÁBOR nemcsak alapos nyelvészeti ismeretekkel, hanem érzékeny stiláris kompetenciával is rendelkezik. Például a „Benzinköltséget *térítenek?*” és „*Megtérítik (-e) a benzinköltségemet?*” nyilatkozatokat összehasonlítva megállapítja: „[a]ki az előbbi módon kérdez, az óvatosan tájékozódik az ismeretlen terepen, azonkívül egy kis érdektelenséget is színlel, bármikor készen áll a visszavonulásra. Az utóbbi, őszintébb, de nyersebb kérdésben viszont mintha valami rejtett ingerültség, előlegezett bizalmatlanság is lappangana” (130). Felfigyel az igekötők elhagyásának terjedő tendenciájára, és különböző nyelvváltozatok szövegeiből vett példákon tárja fel e jelenség nyelvtani, szemantikai, illetve pragmatikai okait. (Megjegyzem, hogy grammatikai magyarázata igen közel áll álláspontomhoz, miszerint az igekötő nélküli ige az aspektus-oppozíció jelöletlen tagjaként a szöveggörnyezettől és/vagy szituációtól függően a totalitás jelentésében is szerepelhet, vö. MNy. 2008: 3) A körülíró szerkezetek stiláris értékét egy egyszerű, meggyőző példán mutatja be: „A parlamenti képviselő az ülésen *kérdést intéz* a miniszterhez, a folyosón esetleg csak *megkérdez* tőle valamit” (165). Az illusztratív anyag sikeres megválasztásában a gondos gyűjtés mellett a szerző pedagógiai érzéke és sokéves oktatási tapasztalata is érvényesül.

A könyv második része (Kép és kommunikáció, 174–253) a nyelvi kép típusairól és funkcióiról szóló tanulmányokat foglalja magában. Ismeretes, hogy nyelvészetünkben a nyelvi kép témájának első számú kutatója KEMÉNY GÁBOR; két korábbi monográfiája, a „Képekbe menekülő élet” (1993) és a „Bevezetés a nyelvi kép stilisztikájába” (2002) minden hazai nyelvészeti könyvtár polcán fellelhető. Jelen kötetének szóban forgó részében a tömegtájékoztató szövegeiben előforduló képek problematikáját vizsgálja. Ezekben az írásokban is megnyilatkozik nyelvészleletének korszerűsége. A képek típusairól szólva hang-

súlyozza, hogy e típusok között elmosódtak a határok, minthogy maga a képanyag állandó mozgásban van a konkrétól az elvont, az eredetitől az exkép felé. Ugyanakkor e mozgás keretében a képek megújítására is sor kerül, s ez a mozgás „visszafelé”, a fogalmi felől a vizuális, az elvonttól a konkrét felé halad; arra is helyesen utal a szerző, hogy a szűkebb és tágabb kontextus fontos szerepet játszik a nyelvi képek „felfrissülésében”, új jelentésük kialakulásában.

A kötet harmadik része (Stílusfejlődési tendenciák a XX. századi magyar szépirodalmi nyelvben, 255–431) tematikáját tekintve a legátfogóbb és leggazdagabb: az írások kiterjednek Ady, Babits, Déry, József Attila, Krúdy, Ottlik, valamint újabb írók műveire is, és itt nyilatkozik meg legteljesebben KEMÉNY GÁBOR tudósi „trinitas”-a, egyszerűbben szólva, a napjainkban egyre ritkábban tapasztalható filológusi erénye; ugyan a fő szöveg e tanulmányokban az irodalomtörténészé, de megállapításait csaknem minden esetben a nyelvész és a stilisztika érveivel támasztja alá, teszi hitelessé. „A Nyugat jelentősége a modern magyar szépirodalmi stílus kiteljesedésében” című kiváló esszéjében sorra ismerteti tekintélyes irodalomtörténészek, illetve -kritikusok vonatkozó nézeteit, és kritikailag mérlegeli a folyóiratra jellemzőnek vélt irányzatok – szimbolizmus, impresszionizmus, szecesszió – valószínűségi helyét a Nyugat stílári palettáján. Végül, Schöpflin Aladárral egyetértve, arra a következtetésre jut, hogy „[a] Nyugatnak... már csak azért sem lehetett egyöntetű stílusa, mivel nem programfolyóirat volt (mint Kassák folyóiratai), hanem befogadó folyóirat” (273). Az említett stílusirányzatoknak a Nyugat-ra jellemző ötvözetét Komlós Aladár *modern stílus*-nak nevezte, KEMÉNY GÁBOR pedig az alábbi sajátosságait emeli ki: 1. a verselés változatosabbá válása, 2. a szókincs tágítása, 3. merészen eredeti szókapcsolatok alkotása, 4. a zárt mondatszerkezet fellazulása, „ideges” szintaxis, 5. az alakzatok közül az ismétlés és halmozás gyakorisága, 6. a képkalkotás plaszticitása (274–5). „Az eltévedt lovas” Ady-szimbólumának példamutatóan körültekintő, eltérő véleményeket is figyelembe vevő értelmezése meggyőzően tárja fel e szimbólum egymásra épülő, egymást ellenpontoszó jelentésrétegeit (281–7). A „Kosztolányi nézetei a nyelv esztétikumáról” című tanulmányban, noha KEMÉNY GÁBOR nem hallgatja el Kosztolányi esztétikai felfogásának némi belső ellentmondásosságát, érződik a szerző és a költő esztétikai felfogásának bizonyos affinitása. Legalábbis úgy tűnik, hogy mindkettőjükre vonatkoztatható az alábbi megállapítás: „az intuíció villámfénye gyakran mélyebbre képes bevilágítani az esztétikum rejtelseibe, mint a módszeresen építkező rendszeralkotók kutatólámpása” (289). Ugyanakkor a „Prózastílus-jellemzés kvantitatív módszerrel” című tanulmány (297–342) arról tanúskodik, hogy KEMÉNY GÁBOR hozzáértéssel, a részletekben is lényegyet láttató módszerességgel alkalmazza a stílusvizsgálat statisztikai eljárásait. Ezekkel az eljárásokkal jól szemlélteti többek között KRÚDY GYULA stílusváltásának egyes szakaszait; egyszersmind azt is megjegyzi, hogy nem kizárólag az igék előfordulásának nagyobb száma teszi dinamikusabbá a stílust, „hiszen a hatást az adott szófajú szövegdarabok jelentése is erősen befolyásolja” (326). Nézete szerint a képsűrűség kétségtelenül egyik fontos tényezője az egyéni stílusnak, de önmagában nem tekinthető esztétikai értékkritériumnak (vö. Ottlik Géza és Nádas Péter képekben feltűnően szegény novelláit Kőbányai János képekkel túlszűfolt, túlírt írásával, 401–2, 410). Emellett az is látni való, hogy „a nyelvi képek iránti vonzalom az adatok tanúsága szerint úgyszólván nemzedékről nemzedékre fokozódik” (411).

A kötetet lezáró interjúban (Nyelv és önbecsülés) a szerző megállapítja, hogy a XX. század „a nyelvvel való visszaélés százada” volt (423). Ez úgy értendő, hogy nem magának a

nyelvnek valamiféle romlásáról van szó, hanem a nyelv használatának nyelven kívüli tényezők (totalitárius társadalmi rendszerek) által előidézett torzulásairól. (Tegyük hozzá, hogy „a nyelvvel való visszaélés” sajnos napjainkban is folytatódik: a politikai indíttatású manipulatív nyelvhasználat az ordas eszmék kendőzetlen és alpári hangú hangoztatásával, másfelől az álliberális–anarchisztikus *anything goes* hirdetésével súlyosbodik.) KEMÉNY GÁBOR ismételten leszögezi nyelvművelői credoját: „Szerintem a teljes be nem avatkozás és a törvényi szabályozás között az „arany középúton” kellene haladnunk... Nyelvművelésre ... szükség van, de nem törvényekkel, szankciókkal fenyegetőző nyelvművelésre, hanem ahogy Lőrincze Lajos mondta: emberközpontú nyelvművelésre. Arra, hogy a nyelvünkben is próbáljunk meg európaiak lenni...” (426).

A szerző alapos szakmai erudíciója, önálló és kreatív témakezelése, stiláris érzékenysége, tudálékos nyelvi bűvészkedést elkerülő világos és pontos fogalmazása tartalmas, inspiráló és – nem mellesleg – élvezetes olvasmánnyá teszi a kötetet. Egy korábbi könyvében (Bevezetés a nyelvi kép stiliztikájába, 29) a szerző így nyilatkozik: „Merre tovább? Az új évezred ma még ismeretlenbe vesző időóceánjának túlsópartján talán ott vár bennünket az »osztatlan filológia« kincses Indiája.” E szecessziósan szép mondat mögött némi iróniát érzek, amelyet azonban nem osztok teljes mértékben. Ha ugyanis az új osztatlan filológián olyan magasabb szintű integrálódást értünk, amely a tudomány fejlődésével együtt járó elkülönülést követi, akkor érdemes elindulni a „kincses India” felé – annál is inkább, mert a remélt szintézis egyik hazai úttörője, KEMÉNY GÁBOR itt dolgozik körünkben.

PÉTER MIHÁLY